

KOLTAI LUCA – GEAMBAŞU RÉKA

VÁLLALKOZÓNŐK A KORONAVÍRUS LEZÁRÁSAINAK IDEJÉN

A HÉTFA Kutatóintézet 2020 május-júniusában lezajlott online kérdőíves felmérésen és személyes interjúkon alapuló kutatása azt vizsgálta, miként küzdöttek meg a magyar vállalkozónők a vírus okozta nehézségekkel az első hullám során. A kutatást a nyár folyamán további 5 országban lezajlott online lekérdezés bővítette ki. A cikk szerzői a kutatás főbb hazai eredményeit mutatják be.

A kérdőívet kitöltők vállalkozásainak 71%-át érintette negatívan a gazdasági válság. A negatív hatások kiküszöbölésére sokféle stratégiával próbálkoztak, köztük a tevékenység csökkentésével, alkalmazkodási stratégiákkal és voltak, akik hosszabb távú fejlesztésekbe kezdtek. Ágazattól függetlenül az internet, valamint a vállalkozás nagyobb mérete egyfajta „védőszerpet” tudott betölteni. Ezzel szemben az igénybe vett támogatások száma nem tette a vállalkozónőket bizakodóbbá a cég kilátásait illetően. Erőteljes, a cég méretéhez fogható hatást gyakoroltak viszont a megküzdés várt sikerére a vállalkozó nők családi kötelezettségei.

Bevezetés

A nőket és férfiakat az élet számos területén eltérően érinti a koronavírus-járvány. Erre a különbségre szakértői anyagok és kutatási jelentések egyre hosszabb sora hívja fel a figyelmet (pl. Bloomberg 2020.05.21; Világbank 2020; OECD 2020). Nem csak a járvány, hanem az arra adott intézkedések is sajátosan hatnak a nők helyzetére, elsősorban munkaerőpiaci és gondoskodási szerepeik miatt. A munkaerőpiaci, ágazati szegregáció egyik következménye, hogy világszerte sok nő dolgozott a „frontvonalon” nemcsak az egészségügyi ellátás (Adamecz et al., 2020), hanem például a szociális szolgáltatások vagy a kereskedelem területén is. Ugyanakkor viszont egyes szellemi foglalkozások esetében, mint amilyen például a kutatóké, a karantén megerősítette az „ideális”, „odaadó”, állandóan rendelkezésre álló, még elkötelezettebb dolgozó normáját, nagy kihívás elé állítva ezzel a kutatónőket (Degruyter, 2020).

Foglalkozástól, ágazattól és iskolázottságtól függetlenül a legnagyobb megoldandó feladatot a nők számára a gondoskodási feladatok ellátása jelentette. A gondoskodási válság „megelőzte” a járványt: néhány évtizede a neoliberális kapitalizmus egyik velejárója, és abból fakad, hogy az állam egyre kevésbé vesz részt azoknak a reprodukív feladatoknak az ellátásában, amelyek elengedhetetlenek a munkaerő előállításához és fenntartásához. A reprodukív munka így fizetetlen, jobbra láthatatlan tevékenység, a háztartásokra hárított felelősség, amely a nőket sokkal jobban érinti, mint a férfiakat (Fraser, 2016). A járvány - az óvodák, iskolák és egyéb szolgáltató intézmények lezárásával - ennek felerősödését és a nők terheinek növekedését okozta (Fodor et al., 2020).

A vállalkozónők egy jelentős része a fentiek következtében többszörösen sérülékeny helyzetbe került. Az utóbbi évtizedekben a vállalkozás népszerű karrierlehetőséggé vált a nők számára (Henry–Johnston, 2007), bár megjelenésük elsősorban az önfoglalkoztatók körében volt jelentős. Ez nem független attól a tágabb társadalmi klímától, amely kiemelten támogatja az önálló, „államtól független”, vállalkozói szemléletet tükröző tevékenységeket (Orgad, 2019). Mindazonáltal, az

---

Koltai Luca vezető kutató, HÉTFA Kutatóintézet.

Geambaşu Réka vezető kutató, HÉTFA Kutatóintézet, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár.

önálló gazdasági tevékenység a nők körében sok esetben nem csak a független, önálló munka iránti vágyból fakad, hanem a munka és magánélet egyensúlyának megteremtését is célozza, illetve egyfajta kompenzáció az alkalmazotti karrierrel még mindig együtt járó üvegplafon, nemi bérrel és rugalmatlanság jelenségeiért (Walker et al., 2008; Henry–Johnston, 2007).

Azok a vizsgálatok, amelyek még a járvány előtt arra kerestek választ, hogy alkalmas-e a vállalkozás a munka-magánélet egyensúly megteremtésére, sok esetben arra mutattak rá, hogy ez leginkább férfiak számára járható út, a rugalmas munkavégzés sokkal inkább nekik kedvez. A nők, ezzel szemben akkor tudják kiegyensúlyozottabban ellátni gondoskodási feladataikat vállalkozóként, hogyha a céges tevékenységet visszafogják, és szerényebb célkitűzéseket követnek (Walker et al., 2008; Geambaşu, 2019). Arra kevés empirikus adat van, hogy milyen körülmények között alkalmas a vállalkozás arra, hogy a nők újratárgyalják a gondoskodási munka elosztását családon belül. Bár a vállalkozói életmód növeli a nők cselekvőképességét, döntési lehetőségeit, akár a munka és magánélet határainak átrajzolását is (Anderson, 2008), az alapvetően hagyományos keretek között zajló családi munkamegosztás szűkebbre szabja a vállalkozói kibontakozás kereteit (Hyttinen–Russkaren, 2017).

Ez a helyzet fokozódott a karantén idején. A vállalkozónők, akárcsak általában a dolgozó nők, vállalták a gondoskodási munkák legnagyobb részét, a lezárások, valamint a távoktatás bevezetése és a gondozási feladatok növekedése miatt pedig tovább romolhatott a helyzetük. Bár a vállalkozónőkre ebben az időszakban kettős teher nehezedett, mégis kevesebb figyelem jutott nekik. Egyrészt cégtulajdonosként meg kellett küzdeniük a járvány-intézkedésekkel és a gazdasági hatásokkal, másrészt nőként és anyaként jellemzően ők vállalták a gondoskodó munkák oroszlánrészét is, tanultak a gyerekekkel, főztek a családra vagy ellátták az idősebb családtagokat (Fodor et al., 2020).

Az alábbiakban a Hétfa Kutatóintézet 2020 májusában, magyarországi vállalkozónők körében végzett on-line kérdőíves kutatásának eredményeit ismertetjük és arra keressük a választ, hogy miként hatott a járvány és a lezárások első három hónapja a női tulajdonban levő vállalkozásokra, milyen stratégiákat alkalmaztak a válsággal való megküzdésre, és végül, mitől, milyen gazdasági és szociológiai jellemzőktől függött az, hogy valaki kisebb vagy nagyobb csökkenést valószínűsített 2020-ra a céges forgalom terén.

A kutatás módszertana és a válaszadók jellemzői

A vállalkozónőket vizsgáló kutatásunk két pillérre támaszkodott: egy online kérdőívre és ugyancsak online interjúkra. Az online survey május 20. és június 5. között gyűjtötte a válaszokat, a részben erre épülő interjúk kutatás pedig ezzel párhuzamosan zajlott. A két adatfelvétel megszervezését azért láttuk szükségesnek, mert a két módszer segítségével más és más aspektusai tárhatók fel a vállalkozónők megküzdési stratégiáinak. Kérdőívünket különféle online felületeken terjesztettük, a válaszadókból álló minta pedig a módszertani korlátok ellenére jól reprezentálja a nagyobb városokban élő, diplomás, internethasználó KKV-tulajdonos vállalkozónők alapterességét. A kérdőívet 368 személy töltötte ki, elérésük pedig nem lett volna lehetséges a jól megcélzott Facebook-kampány, valamint számos partnerünk¹⁴ közreműködése nélkül. Ennek alapján így kijelenthető,

---

¹⁴ Ezúton köszönjük a terjesztésben való közreműködést az alábbi szervezeteknek és magánszemélyeknek: Női váltó, Fiatal Vállalkozók Országos Szövetsége, Pannon Gazdasági Hálózat, Lean in Budapest, Nők/Üzlet/Angyalok Egyesület, Business and Professional Women Budapest Association, SEED Alapítvány, Jól-lét Alapítvány, Karson Consulting, Cégek Éjszakája, ÉrMe Hálózat, Fiatal Családosok Klubja, a Magyar Könyvelők Országos Egyesülete, a Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány regionális, illetve megyei szervezetei, Szabó Eszter, Vida Ágnes, Balázs Tibor, Hansági Dorka.

hogy a kérdőív azokhoz a vállalkozónőkhöz jutott el - és így arra az alapnépeiségre reprezentatív - akik e vállalkozói és női érdekképviseleti és szolgáltató szervezetek és fórumok célközönsége.

Jelen kutatásban a résztvevők mindössze 5%-a alacsony, 33%-a középfokú 62%-a pedig felsőfokú végzettségű volt. A felsőfokú végzettségűek aránya duplája a vállalkozónők körében a magas végzettségűek becsltarányának (Bobák et al., 2017). A válaszadók fele (51%) Budapesten vagy annak agglomerációjában élt, 20%-a megyei jogú városban, 19%-a más városban, 10%-a pedig községben.

A munkahelyi és a magánéleti kötelezettségek összehangolása szempontjából fontos volt a válaszadók családjára vonatkozó kérdés. A mintába került vállalkozónők felének nem volt 18 év alatti gyermeke, 15%-uknak volt legalább egy 7 év alatti gyermeke, míg 35%-uk iskoláskorú (7-18 év közötti) gyermeket is nevelt. A vállalkozónők 40%-a tekintette főkeresőnek magát a háztartásában (vagy egykeresős háztartásban élt), 27%-uknak a párja volt a főkereső, míg 33%-uk úgy nyilatkozott, hogy a párjával közel azonos jövedelemmel rendelkezett.

A vállalkozónők esetén gyakoribb, hogy a vállalkozást nem főállásban vezetik. Sokuk valamilyen kereső tevékenység, míg mások például kisgyermeknevelés, vagy tanulás mellett részmunkaidőben foglalkoznak a cégükkel. Így volt ez a válaszadók esetében is: több mint felüknek (55%) a vállalkozása volt a főtevékenysége, negyedük valamilyen egyéb kereső tevékenység mellett foglalkozott a vállalkozásával, míg ötödük valamely inaktív státusz mellett (pl. gyermekgondozás, nyugdíj, tanulás).

A nők vállalkozásai körében gyakoribbak az egyéni, mikro- és kisvállalkozások; így volt ez a válaszadó vállalkozások esetében is. Elemzések sora feltételezi, hogy a koronavírus járvány hatásai erőteljesebben fogják sújtani a kisvállalkozásokat, amelyek ugyanis kevesebb mozgósítható tőkével vagy tartalékkal rendelkeznek vagy kevésbé rugalmasan tudtak alkalmazkodni a beszállítói láncok változásához (OECD 2020). A válaszadók szinte kivétel nélkül kis- vagy mikrovállalkozásokat működtettek. Majd ötödüknek (18%) nem volt alkalmazottja, 43%-uknak egy alkalmazottja volt (ez nagyrészt önmaga), 35%-uknak pedig 2-10 fő alkalmazottja volt. Csak egyetlen, 50 fő feletti foglalkoztatotti létszámmal működő vállalkozás szerepelt a kutatásban. A vállalkozások bevétele szempontjából is a kis- és mikrovállalkozások közé tartoztak. Többségüknek (62%) 10 millió forint alatt volt a 2019 évi bevétele, további 28%-uknak pedig 10 és 50 millió forint között.

A kutatási minta ágazatok tekintetében jól közelíti a magyarországi női vállalkozók megoszlását. A válaszadók 30%-a a gazdasági szolgáltatások terén, 23%-a személyi/közösségi szolgáltatások, 15%-a a kereskedelem területén dolgozott. A vállalkozónők (különösen a kisgyermekesek) szívesebben indítanak olyan vállalkozást, amelyek a gyerekekhez vagy anyasághoz kapcsolódnak (Huet et al., 2013, Wilton 2017): a válaszadók közel harmadának (30%) tevékenysége kapcsolódott ezekhez a témakörökhöz.

A járvány hatása a nők vállalkozásaira

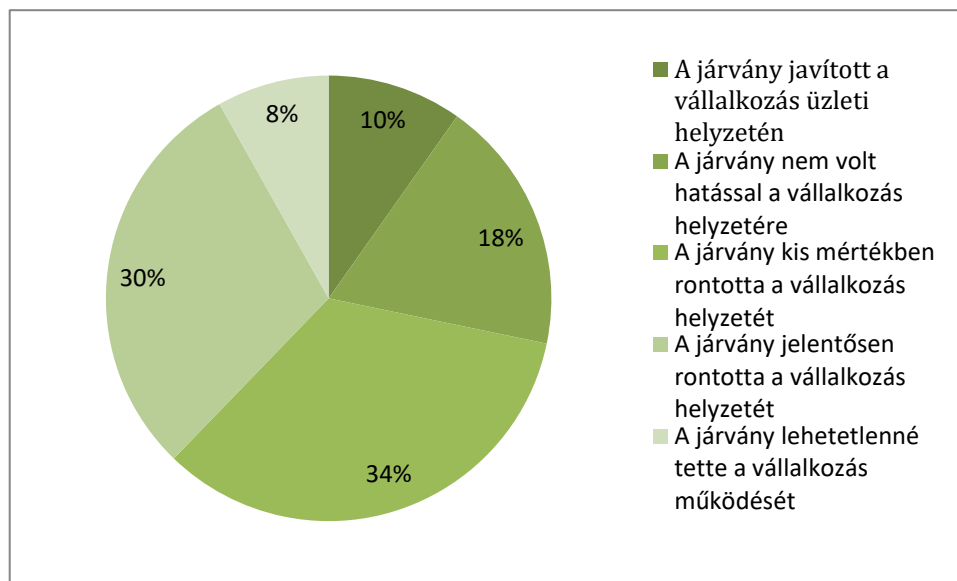
A start-up-ok és kisvállalkozások a gazdaság legsérülékenyebb szereplői közt vannak (Walsh–Cunningham, 2016; Global State of Small Business Report, 2020). Így számíthatunk arra, hogy a járvánnyal együttjáró gazdasági visszaesést ezek a vállalkozások nagyobb mértékben fogják megérezni. Márpedig a nők által vezetett vállalkozások jellemzően kicsik, sok köztük az önfoglalkoztató, akik egy része kényszervállalkozó (de Vries, 2019). Emellett a női vállalkozások jelentős része aktív olyan szektorokban, amelyeket súlyosan érintettek a koronavírus-járvány kapcsán bevezetett korlátozások, például a turizmus vagy a személyi szolgáltatások területén. Sok vállalkozónő számára a vállalkozás jövedelmének csökkenése a saját vagy családja megélhetését is veszélyezteti.

A 2008-as válság kapcsán több kutatás is készült, amely azt vizsgálta, hogy vajon a nők által vezetett vállalkozásokat súlyosabban vagy kevésbé érintették a válság hatásai. A legtöbb vizsgált országban nem találtak jelentős különbségeket (például Olaszországban, Finnországban, Szlovákiában vagy Ausztriában), de Lengyelországban, Franciaországban és Spanyolországban jelentősen alacsonyabb volt a nők vállalkozásainak túlélési rátája ebben az időszakban (OECD, 2012), (Burratti–Cesaroni–Sentuti, 2018).

A jelenlegi válság hatásairól még kevés információ áll rendelkezésünkre, a második hullám beköszöntével pedig a válság elhúzódását is prognosztizálhatjuk. A járvány első hulláma során a vállalkozásoknak a hirtelen bekövetkező korlátozások miatt gyorsan kellett reagálniuk a helyzetre, de a válság hosszútávú kimenete még bizonytalan. Mindenesetre a női vállalkozások alacsonyabb tőkésítettsége, kevesebb mozgósítható erőforrása, és az a tény, hogy gyakrabban dolgoznak a korlátozások által érintett szektorokban, elővetítheti, hogy rosszabb helyzetbe kerülnek a férfiak által vezetett társaiknál (OECD/European Union, 2019).

A kérdőívet kitöltők **vállalkozásainak 71%-át érintette negatívan a gazdasági válság**. Közel tizedük (8%) számára a lezárások során lehetetlenné vált a tevékenységük folytatása, kétharmaduk szerint kisebb-nagyobb mértékben romlottak a kilátásaik, tizedük viszont úgy vélte, a járvány javította a cége üzleti lehetőségeit. (1. ábra)

1. ÁBRA: JELENLEG HOGY LÁTJA, MILYEN ÜZLETI KÖVETKEZMÉNYEKEL JÁRT EDDIG A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY A VÁLLALKOZÁSÁRA NÉZVE? (N=368)

A vállalkozókat megkértük, hogy becsüljék meg, milyen hatással lesz a járvány a 2020-as bevételeikre. Természetesen ekkor számukra nagyon bizonytalan volt, hogy hogyan alakul majd az év során a járványhelyzet, ennek ellenére a válaszadó nők 60%-a úgy vélte, az egész éves bevételei csökkennek a tavalyihoz képest. A rosszabb helyzetbe került vállalkozások úgy számolták, körülbelül éves bevételeik 30-40%-ától eshetnek el 2020-ban.

A szigorú korlátozások idején a vállalkozók elsősorban a hirtelen csökkenő bevételekkel, keresletkieséssel, elmaradó megbízásokkal találkoztak. Sok vállalkozónak megváltozott az üzletmenete, csökkentek a megrendelések vagy eltűntek a vásárlók. Emellett a beszállítói láncok akadózása, kiszámíthatatlansága is nehezítette sokak munkáját. De többen számoltak be olyan hatásokról is, amelyek hosszútávon megerősíthetik a vállalkozásukat, például az új termékek iránt megnőtt igénynek vagy a kibővült online értékesítésnek köszönhetően.

Válságválaszok

Bár a válságokra való felkészültség a reziliencia kulcsa lehet (Bullogh et al., 2014), a legtöbb vállalkozás számára a COVID-19 járványra való felkészülés lehetetlen lett volna. A korábbi válságokkal kapcsolatos tapasztalatok azt mutatták, hogy a kisvállalkozások rugalmasságukat igyekeznek kihasználni a válsághoz való alkalmazkodás során (Smallbone et al., 2012), amelyet most is fel tudtak használni. A kisvállalkozások mintegy „csináld magad” (bricolage) módszerekkel igyekeznek minden elérhető erőforrást megmozgatni, és rugalmasan változtatni terveiket a vállalkozás lehetőségeinek javítása érdekében. Szemben a nagyobb szervezetekkel, ők jellemzően nem előre eltervezett menedzsment sémákat követnek (Mallak, 1998). Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a koronavírus által okozott válság jelentősen eltér a korábbi válságoktól a bevezetett járvány- és karanténintézkedések miatt. A kutatásunkba bekerült vállalkozónók négyféleképpen reagáltak a járvány hatásaira. E stratégiákat szemlélteti az alábbi táblázat.

1. TÁBLÁZAT: A MEGKÉRDEZETT VÁLLALKOZÓNÓK ÁLTAL ALKALMAZOTT STRATÉGIÁK A JÁRVÁNY HATÁSAINAK KEZELÉSE CÉLJÁBÓL (N=368)

Tevékenység csökkentése	Alkalmazkodás	Hosszútávú fejlesztés	Támogatások igénybevétele
Tevékenység felfüggesztése/ csökkentése (34%)	Új/módosított termékek/ szolgáltatások (34%)	Karbantartás, felújítás, fejlesztési munkák (19%)	Adókedvezmény, KATA (16%)
Munkaórák csökkentése (21%)	Online eladás erősítése (29%)	Dolgozók képzése (11%)	Hiteltörlesztés felfüggesztése (14%)
Szabadságolás (fizetett vagy fizetés nélküli) (8%)	Új piacok keresése (12%)	Házhozszállítás bevezetése (6%)	Bértámogatás (7%)
Elbocsátás (9%)		Új eszközök beszerzése (6%)	Támogatott hitel, beruházási támogatás (1%)

A kérdőívre válaszolók több mint tizede (14%) semmilyen intézkedést nem tett a válság hatásainak mérséklésére. Ezeknek a vállalkozásoknak egy részére nem volt hatással a válság, működésüket nem befolyásolták az intézkedések. A vállalkozások többsége viszont valamilyen válságintézkedést alkalmazott, legtöbbször egyszerre több intézkedéssel is próbálkoztak.

A válaszadók kicsit **több mint fele a működés csökkentésére irányuló intézkedéseket (vagy ezeket is) vezetett be.** Ezek leggyakrabban a tevékenységek felfüggesztésére vagy csökkentésére irányultak (34%). Emellett a munkaidő csökkentése (21%) és a fizetett vagy fizetés nélküli szabadságolások (8%) valamint a létszámcsökkentés (9%) fordult elő.

A válaszadók **60%-a alkalmazkodási stratégiákat (is) keresett.** Ezek közt a legjellemzőbb az új termékek és szolgáltatások bevezetése volt (34%), közel ugyanennyien (29%) erősítették a meglévő online értékesítést, a válaszadók 12%-a pedig új piacokat keresett.

De a válaszadók több mint harmada (35%) a bekövetkezett leállást vagy a munkamennyiség csökkentését fel tudta arra használni, hogy a jövőbe fektessen. Ők a vállalkozás lehetőségeit hosszabb távon is támogató fejlesztésekbe (is) kezdtek. Ilyen volt például felújítási karbantartási, építkezési munkák végzése a zárlat alatt (19%), vagy a dolgozók képzése (11%), új termelőeszközök beszerzése (6%), vagy a házhozszállítás bevezetése (6%). Mások szerettek volna fejleszteni, de gyermekgondozási feladataik miatt kevesebb idejük jutott erre.

A kérdőívre válaszoló vállalkozók kétharmada nem vett igénybe támogatást a járvány kapcsán. A női vállalkozók jelentős része önfoglalkoztató, vagyis nem foglalkoztatnak másokat (Women Entrepreneurship Knowledge Hub, 2020), így számukra a foglalkoztatási támogatás nem volt opció. A legnépszerűbb támogatások a válaszadók körében a KATA és a hiteltörlesztés megfizetésének felfüggesztési lehetősége, amivel a válaszadók közel 16-14%-a élt. Kedvezményes hiteleket és a beruházási támogatásokat csak elvétve vettek igénybe, ezek a támogatások az adminisztrációs terhek és a vállalkozásméret miatt nem jelentettek vonzó alternatívát (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT: IGÉNYBE VETT-E/VESZ-E VALAMILYEN VÁLLALKOZÁST SEGÍTŐ TÁMOGATÁST A JÁRVÁNY IDŐSZAKÁBAN?

Támogatás	Válaszadók száma	Százalékos arány
Nem vett igénybe semmilyen támogatást	262	63
KATA megfizetésének felfüggesztése	66	16
Hiteltörlesztés felfüggesztése	58	14
Adó/járulék kedvezmény; adók és járulékok későbbi megfizetése	32	8
Bértámogatás, részmunkaidős foglalkoztatás támogatása, K+F munkavállalók támogatása	31	7
Kedvezményes hitelfelvétel	4	1
Beruházási támogatás	4	1
Kockázati tőketámogatás	1	0,2
Egyéb	12	3

Családi kötelezettségek a koronavírus-járvány idején

A vállalkozók számára a munka és a magánélet kötelezettségeinek összehangolása állandó feladatot jelentett már a koronavírus járványt megelőzően is (Jennings–Brush, 2013). Sok nő azért választja a vállalkozói létet, mert így van lehetősége a munka és a magánélet rugalmasabb összehangolására (McGowan–Redeker–Cooper–Greenan, 2011; Singh–Lucas, 2005) – különösen igaz ez az „anyavállalkozókra” (Duberley–Carrigan, 2012; Ekinsmyth, 2011). Ugyanakkor a családi feladatok sok esetben korlátozzák a nőket abban, hogy vállalkozást indítsanak vagy növeljék vállalkozásukat (Budig, 2006), és ez lehet az oka annak is, hogy a gyorsan fejlődő vállalkozások között kevesebb a női tulajdonos (Coleman, 2007).

A járványügyi lezárások újabb kihívások elé állították a vállalkozókat. Elég, ha csak a folyamatos otthonlét miatt megnövekedett mértékű háztartási vagy a kijárási korlátozások okán felmerült gondozói tennivalókra (például idős családtagok, barátok segítése, ellátása) gondolunk. A gyermeket nevelő vállalkozóknak mindez fokozottan igaz, hiszen a járvány miatt bezáró oktatási intézmények gondozói szerepét csak részben tudta kiváltani a változatos formákban megjelenő digitális oktatás. A teendők oroszlánrésze jellemzően a nőkre, az édesanyákra hárul.

A kérdőívre válaszoló vállalkozók hozzávetőlegesen fele nevelt 18 év alatti gyermeket, közülük 17% családjában 7 év alatti, 40% családjában pedig 7-14 év közti gyermek (is) élt, 5%-uk egyedül nevelte gyermekét. A gyermekgondozás mellett az idősekről vagy fogyatékossgal élő rokonokról, ismerősökről való gondoskodás is megjelent a járvány során a megkérdezett vállalkozók

életében. Felük legalább hetente egy alkalommal gondoskodott idős vagy fogyatékos emberről, ezen belül 13%-uk mindennap, 23% hetente több alkalommal, 16% hetente egy alkalommal végzett gondozási feladatokat a járvány alatt.

A vállalkozónók fele úgy vélte, hogy a járványt megelőző időszakhoz képest a karanténos időkben kevesebbet foglalkozott a vállalkozásával. A munkaidő csökkenésének közel azonos arányban volt oka a kevesebb megrendelés, és az, hogy több időt kellett a háztartásra fordítaniuk. **A kisgyermeket nevelő vállalkozónók 39%-a esetében a gondoskodási kötelezettségei növekedése akadályozta, hogy a vállalkozásával foglalkozzon, míg az iskoláskorú gyermeket nevelő vállalkozónók 26%-a értékelte hasonlóan.** Azok a nők, akik nem voltak főkeresők a családjukban, nagyobb mértékben áldozták be a vállalkozási tevékenységüket a gondoskodási kötelezettségeik miatt. A főkeresőnek tekinthető (ideértve az egyedülálló) vállalkozónók 9%-a, míg a nem főkeresők 21%-a a gondozási kötelezettségei miatt foglalkozott kevesebbet a vállalkozásával.

Sok gyermeket nevelő vállalkozónő már korábban kialakította a vállalkozási és családi tevékenységei összehangolásához szükséges rutinokat és támogató környezetet. De ne feledjük, hogy számos család esetében a legfontosabb gondoskodási segítséget a nagyszülők jelentik (Gyarmati, 2015) – azonban a járvány idején a kijárási korlátozások miatt vagy járványügyi megfontolásokból éppen erre a korosztályra számíthattak kevésbé a szülők.

A válaszadók egy átlagos hétköznapon átlagosan 1 órával kevesebbet foglalkoztak a vállalkozásukkal és körülbelül 1 óra 15 perccel töltöttek többet gondoskodási feladatokkal. A gyermeket nevelő vállalkozónók esetében jól érzékelhető volt, hogy a gyermekintézmények bezárása nagyban növelte a gondoskodási feladatokat. Egy átlagos hétköznapon az óvodás gyermeket nevelő válaszadók napi 1,5 órával több időt töltöttek a gyermekekről való gondoskodással, és majd egy órával többet a háztartási feladatokkal, mint korábban, vállalkozásukkal pedig egy órával kevesebbet foglalkoztak.

Kiket érintett súlyosabban a válság?

Kutatásunk során kíváncsiak voltunk arra, hogy a járvány első hulláma mely vállalkozásokat érintette a legsúlyosabban. A koronavírus-járvány eltérő módon hatott az egyes ágazatokra. Nemzetközi és hazai kutatások (ILO Monitor 2020, BGE reprezentatív felmérés) alapján látható, hogy a leginkább érintett ágazatok a turizmus és vendéglátás, a művészeti szolgáltatások és a személyes szolgáltatások, valamint a kereskedelem köre. A vállalkozónók is ezekben az ágazatokban érezték legtöbbször a járvány negatív hatásait. De az oktatásban és az egészségügyi területen dolgozó vállalkozónókat nagyobb mértékben sújtották a járványintézkedések, mint az ágazat egészét, mivel ezek a cégek gyakran az oktatás és egészségügy magánszektorában működtek, így a lezárások alatt lehetetlenné vált a tevékenységük (például magán egészségügyi szolgáltatásokat nem nyújthattak a tavaszi korlátozások alatt).

A legnagyobb nehézséget 2020. tavaszán a turizmus és vendéglátás területén aktív vállalkozónók tapasztalták: ők úgy vélték, éves jövedelmük akár 40%-át is elveszíthetik idén. A kézműves termékekkel, valamint a kereskedelemmel és a személyi szolgáltatásokkal foglalkozó válaszadók átlagosan 25-35%-os bevételkieséssel számoltak 2020-ra (3. táblázat a következő oldalon).

3. TÁBLÁZAT: A VÁLASZADÓK ÉRINTETTSÉGE ÁGAZATOK SZERINT (N=368)

	Nemzetgazdasági érintettség	Válaszadók ágazatbeli aránya a mintában	Azon válaszadók aránya, akiket negatívan érintett a járvány
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	magas	5%	100%
Egyéb közösségi, személyes szolgáltatás	magas	23%	77%
Kereskedelem, javítás	közepes	14%	77%
Gazdasági, adminisztratív szolgáltatás; ingatlanügyletek; pénzügyi közvetítés	közepes	35%	56%
Ipar, gyártás; építőipar	alacsony	12%	81%
Oktatás; egészségügyi, szociális ellátás	alacsony	7%	76,5%

A kanadai Women Entrepreneurship Knowledge Hub által készített hatáselemzés megállapította, hogy a vállalkozók kevésbé használnak online eszközöket, mint férfi társaik, márpedig az online eszközök használata segíthetett a jelenlegi lezárásokkal járó időszak (Women Entrepreneurship Knowledge Hub, 2020) átvészelésében.

Hasonló megállapítást tett a 2000-es évek első évtizedében az amerikai társadalom vonatkozásában Carter–Marlow: a főként az internetre, megosztásra, platformokra támaszkodó, alacsony belépési küszöbkel kecsegtető vállalkozások “demokratizálták” ugyan a nők hozzáférését a vállalkozói életmódhoz, ám ezek mégis megmaradtak férfias tevékenységeknek (Carter–Marlow, 2007). A jelen kutatásban részt vevők jelentős része már korábban is több online eszközt¹⁵ alkalmazott munkája során (közel felük három vagy négy online eszközt használt rendszeresen). Közel ötödük (19%) azonban nem támaszkodott vállalkozásában semmilyen online eszközre a járvány előtt. (Természetesen ezt az eredményt az is befolyásolja, hogy az online kérdőív eleve azokhoz jutott el, akik gyakrabban interneteznek.)

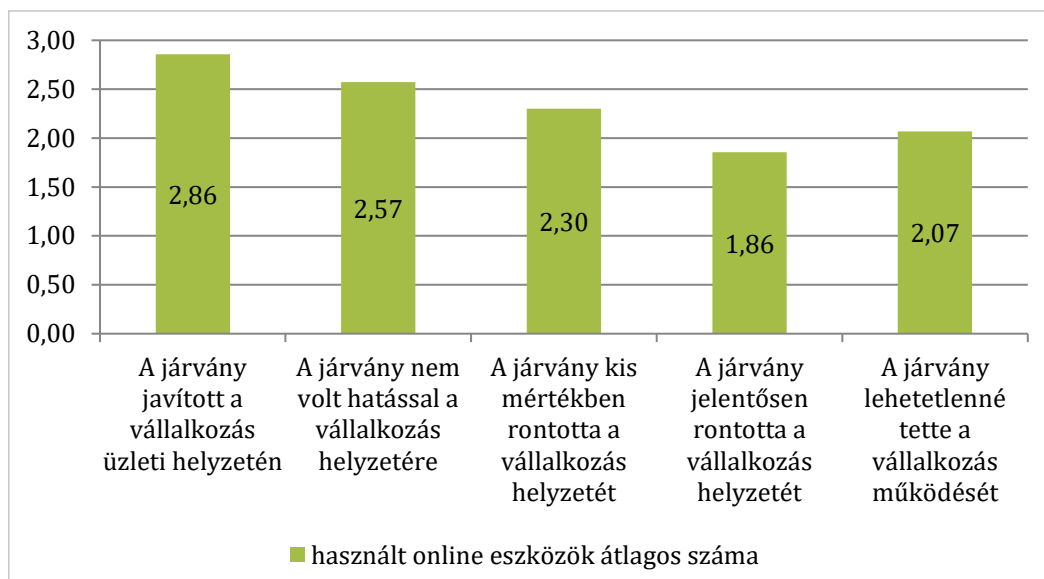
Az online eszközök használata a pénzügyi szolgáltatások, oktatás és a pénzügyi közvetítés terén voltak gyakoribbak, míg a legkevesebb online eszközt az egészségügyi, szociális szolgáltatásban és a turizmusban dolgozók használták. A gyermekek életkora tekintetében is mutatkozott különbség. A 7 év alatti gyermeket nevelőknek csak tizede nem használt online eszközöket korábban, 60%-uk pedig három vagy négy eszközzel is dolgozott (2. ábra a következő oldalon).

Azok a vállalkozók, akiket nem, vagy pozitívan érintett a válság, már a járvány előtt is gyakrabban alkalmaztak online eszközöket. Ehhez hozzájárul az is, hogy azokat az ágazatokat érintette kevésbé a járvány, ahol a munka jellege inkább lehetővé tette az online eszközök használatát, míg a járványintézkedések jobban nehezítették azoknak a munkáját ahol a személyes jelenlétnek nagyobb szerep jutott.

¹⁵ A kérdőívben a következő online eszközökre kérdeztünk: online értékesítés vagy szolgáltatás nyújtása, otthoni munkavégzés, online eszközökkel végzett munka, online kommunikáció a cégen belül, online marketingeszközök használata (közösségi média, Google stb.)

2. ÁBRA: A HASZNÁLT ONLINE ESZKÖZÖK ÁTLAGOS SZÁMA A JÁRVÁNY HATÁSAI SZERINT

Az első hullámban lezajlott adatfelvétel azt természetesen nem teszi lehetővé, hogy megállapítsuk, mely cég- és vállalkozónői jellemzők "nyújtottak nagyobb védelmet" a válság következményeivel szemben. Azt azonban meg tudjuk vizsgálni, hogy a lezárások harmadik hónapjában milyen várakozásokat fogalmaztak meg a vállalkozónók a járvány cégükre gyakorolt hatását illetően, és azokat mely tényezők alakították. Az alábbiakban tehát nem a tényleges hatást és annak magyarázó tényezőit elemezzük, hanem azt, hogy a cég és a vállalkozónő egyes jellemzői hogyan alakították azokat a vélekedéseket és elképzeléseket, amelyek a vállalkozás 2020-as működéséhez kapcsolódtak. A kérdés megválaszolására érdekében egy lineáris regressziós modellt készítettünk, melynek függő változója a várható 2020-as forgalom alakulása a 2019-eshez viszonyítva (értékei tehát -100 és +100 között alakulnak), magyarázó változói pedig három csoportba sorolhatók: 1) a cég jellemzői (főbb ágazatok dummy-változók formájában, a cég "életkora", a cég 2019-es forgalma és a cég 2020. februári munkatársainak száma, valamint az online eszközök használatának mértéke (index, melynek értékei 0 és 15 között voltak), 2) a cég megküzdési módja a járvánnyal az igénybe vett támogatások számában mérve és 3) a vállalkozónő jellemzői (gondoskodási feladataiban megragadva: 10 év alatti gyerekeinek száma és a rá háruló családi háztartási munka százalékban kifejezve). A modell az a 4. táblázatban látható:

4. TÁBLÁZAT: A JÁRVÁNY 2020. ÉVI CÉGES FORGALOMRA GYAKOROLT VÁRT HATÁSA A VÁLLALKOZÓNÓK BECSLÉSE SZERINT (LINEÁRIS REGRESSZIÓS MODELL)

Bevont változók I.	Standardizált Béta-értékek	Szignifikancia
Ipar, építőipar	-0,342	0,126
Kereskedelem	-0,322	0,167
Vendéglátás	-0,274	0,078
Gazdasági és tudományos szolgáltatások	-0,202	0,521
Személyi és közösségi szolgáltatások	-0,467	0,098
Egyéb szolgáltatások	-0,296	0,204

Bevont változók II.	Standardizált Béta-értékek	Szignifikancia
A cég kora	-0,052	0,399
Internethasználat	0,195	0,001
Forgalom	-0,075	0,215
Dolgozók száma februárban	0,144	0,011
Igénybe vett COVID- támogatások száma	0,104	0,065
Háztartási teher	-0,140	0,015
Hány 10 év alatti gyereke van?	0,082	0,171

A modell magyarázó ereje (adj. R2): 0,154

Amint azt a fenti táblázat is mutatja, a vállalkozások jellemzői közül kettő, valamint a vállalkozónők magánéleti-gondoskodási terhei tudták szignifikánsan alakítani a májusi elképzelések szerint a cégek megküzdési lehetőségeit és képességét. Ágazattól függetlenül az internet nagyobb szerepe a cég működtetésében, valamint a több dolgozó (vagyis a vállalkozás nagyobb mérete) egyfajta “védőszerpet” tudott betölteni. Ezzel szemben az igénybe vett támogatások száma nem tette a vállalkozónőket bizakodóbbá a cég kilátásait illetően. Erőteljes, a cég méretéhez fogható hatást gyakorolt viszont a megküzdés várt sikerére az, hogy mennyit tudott magánéleti kötelezettségei mellett és miatt a vállalkozónő fordítani idejéből a cég működtetésére, a válság kezelésére: minél nagyobb arányban hárultak rá ilyen feladatok, annál nagyobbak is becsülték a csökkenést az idei forgalomban, függetlenül attól, hogy milyen területen fejtik ki tevékenységüket.

Adataink értelmezésében fontos néhány főbb gondolatot kiemelni. A mintánkba bekerült, elsősorban nagyvárosi, magasabban képzett magyar vállalkozónők nagy többsége megsínylette a járványt, ám várakozásaik, 2020-as kilátásaik nem csak egyéni törekvéseik függvénye, és az adatok azt mutatják, elsősorban nem is csak tevékenységi területüktől függ. Optimistábbak voltak azok a női cégvezetők, akik működésükben korábban is támaszkodtak online eszközökre (és annak mértéke csökkentette a várt visszaesést), vagyis úgy tűnik, a jövőben érdemes lesz erre ösztönözni, ebben támogatni általában is a vállalkozókat. Nehezítette viszont a megküzdést a vállalkozások kisebb mérete, és tudjuk, a nők cégei elsősorban mikro- és kisvállalkozások, amelyek sérülékenységét maguk a vállalkozók is érzékelik. Végül, akadályozó tényezőnek bizonyult a gondoskodási feladatok relatív mennyisége a családon belül. Mindezek – legalábbis a tavaszi állapot vonatkozásában, amikor még csak becsléseket tudtunk rögzíteni a 2020-as évre – arra is felhívják a figyelmünket, hogy egy ilyen válságos helyzetben a női vállalkozások sajátosságai, a kisebb, szerényebb lépték és a vállalkozás alárendelése a gondoskodásnak, a láthatatlan munka családon belüli újraelosztásának elmulasztása komoly akadályai lehetnek a rezilienciának.

Irodalomjegyzék:

- Adamecz-Völgyi A. –Szabó-Morvai Á. (2020): Kik dolgoznak a frontvonalban? <https://www.mtakti.hu/koronavirus/kik-dolgoznak-a-frontvonalban/13090/>
- Anderson, E. R. (2008): ‘Whose name’s on the awning?’ Gender, entrepreneurship and the American diner. *Gender, Place – Culture*, 15. 4., 395–410. <https://doi.org/10.1080/09663690802155611>
- BGE Reprezentatív felmérés (2020): Így reagált a magyar kkv-szektor a koronavírus járványra. 2020.06.18

- Bloomberg (2020): Parents' Chores and Child Care Almost Double During Pandemic. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-05-21/coronavirus-almost-doubles-the-housework-for-working-parents?srnd=premium-europe>
- Budig, M. J. (2006): Gender, Self-Employment, and Earnings: The Interlocking Structures of Family and Professional Status. *Gender – Society*, 20. 6., 725-753.
- Bullough, A. – Renko, M. – Myatt, T. (2014): Danger zone entrepreneurs: the importance of resilience and self-efficacy for entrepreneurial intentions. *Enterpren. Theor. Pract.* 38. 473–499.
- Buratti A. – Cesaroni F.– Sentuti, A. (2018): Does Gender Matter in Strategies Adopted to Face the Economic Crisis? A Comparison Between Men and Women Entrepreneurs Provisional chapter Does Gender Matter in Strategies Adopted to Face the Economic Crisis? A Comparison Between Men and Women Entrepreneurs, in Mura, L. (ed.), *Entrepreneurship - Development Tendencies and Empirical Approach*, InTech, Rijeka, <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.70292>.
- Coleman, S. (2007): The Role of Human and Financial Capital in the Profitability and Growth of Women-Owned Small Firms. *Journal of Small Business Management*, 45. 3., 303-319.
- De Gruyter: We asked 3,000+ Academics how they are coping with COVID-19: This is what we found. https://blog.degruyter.com/we-asked-3000-academics-how-theyre-coping-with-covid-19-this-is-what-we-found/?utm_source=dg_newsletter-utm_medium=email-utm_campaign=cross_authors-urvey_acad_ww-utm_term=AK-utm_content=market_research
- De Vries, N. – Liebrechts, W. – Van Stel, A. (2019): Explaining entrepreneurial performance of solo self-employed from a motivational perspective, *Small Business Economics*. <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11187-019-00244-8>.
- Duberley, J. – Carrigan, M. (2012): The career identities of 'mumpreneurs': Women's experiences of combining enterprise and motherhood. *International Small Business Journal*
- Ekinsmyth, C. (2011): Challenging the boundaries of entrepreneurship: The spatialities and practices of UK 'Mumpreneurs'. *Geoforum*, 42. 1., 104-114.
- Facebook, The Organisation For Economic Co-Operation And Development – The World Bank (2020): *Global State of Small Business Report 2020*.
- Fodor É. – Gregor A. – Koltai J. – Kováts E. (2020): A gyerekek és az idősek gondozása a korona idején <https://tk.mta.hu/a-gyerekek-es-az-idosek-gondozasa-a-korona-idejen>
- Forbes (2020): How Women Entrepreneurs Are Navigating The Effects Of COVID-19, <https://www.forbes.com/sites/brittanychambers/2020/03/26/how-women-entrepreneurs-are-navigating-the-effects-of-covid-19/>
- Fraser, N. (2016): Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100., 99–117.
- Geambaşu, R. (2019): A két világ legjava? Vállalkozói stratégiák erdélyi kisgyermekes nők körében. *Korunk*, 30. 10., 6–16.
- Gyarmati A. (2015): Nagyszülők és unokák, A nagyszülőktől az unokák felé irányuló gondozási transzferek jellege és változása, *Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézet Budapest*.
- Henry, C. – Johnston, K. (2007): Introduction. In N. M. Carter, C. Henry, B. O'Cinneide, – K. Johnston (Szerk.), *Female entrepreneurship: Implications for education, training and policy 1–7*. Routledge. <https://budapestlab.hu/index.php/igy-reagalt-a-magyar-kkv-szektor-a-koronavirus-jarvanyra/>
- Huet, K. R. – Vial, V., D' – A., – Andria, N. A. (2013): Mumpreneurship: A new concept for an old phenomenon? *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 19. 2., 251. <https://doi.org/10.1504/IJESB.2013.054966>
- Hyytinen, A. – Ruskanen, O.P. (2007): Time use of the self-employed. *Kyklos*, 60. 1., 105-122.
- ILO Monitor No.4. (2020): COVID-19 and the world of work. Fourth edition, Updated estimates and analysis, 17. May 2020.
- Mallak, L. (1998): Putting organizational resilience to work. *Ind. Manag.* 40. 8-13.
- Mcgowan, P. – Redeker, C. L. – Cooper, S. Y., – Greenan, K. (2011): Female entrepreneurship and the management of business and domestic roles: Motivations, expectations and realities. *Entrepreneurship – Regional Development*, 24. 1-2., 53-72.
- OECD (2012): *Closing the Gender Gap: Act Now*, OECD Publishing, Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/9789264179370-en>.
- OECD (2020): *Women at the core of the fight against COVID-19crisis*.

OECD/European Union. (2019): The missing Entrepreneurs 2019: Policies for Inclusive Entrepreneurship, OECD Publishing Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/3ed84801-en>.

Orgad, S. (2019): Heading home: Motherhood, work, and the failed promise of equality. Columbia University Press.

Smallbone D. – Deakins D. – Battisti M. – Kitching J. (2012): Small business responses to a major economic downturn: empirical perspectives from New Zealand and the United Kingdom. *Int. Small Bus. J.* 30. 754-777.

Walker, E. – Wang, C. – Redmond, J. (2008): Women and work-life balance: Is home-based business ownership the solution? *Equal Opportunities International*, 27. 3., 258–275.
<https://doi.org/10.1108/02610150810860084>

Walsh, G. S. – Cunningham, J. A. (2016): Business Failure and Entrepreneurship: Emer-gence, Evolution and Future Research. *Foundations and TrendsR•in Entrepreneur-ship*, vol. 12. 3., 163–285.

Wilton, S. (2017): Mompreneurs, Leaning In, and Opting Out: Work/Family Choices under Neoliberalism. *Atlantis*, 38. 2., 191-204.

Women Entrepreneurship Knowledge Hub (2020): The Impact of COVID-19 on Women Entrepreneurs.

World Bank (2020): Gender dimensions of COVID-19 pandemic, Policy Note, April.